

**Advies voor de verbetering van de leefomstandigheden
van bijen en overige bestuivende insecten in Rotterdam**

Uitgebracht door de
Adviescommissie Dierenwelzijn & Stadsnatuur
april 2012

Inhoud

Aanleiding	pg. 2
Algemene probleemanalyse	pg. 2
Advies ten aanzien van het bijen- en insectenbeleid	pg. 3
Achtergrond van het advies	pg. 3
Uitwerking	pg. 4
Hebben de maatregelen effect?	pg. 8
Informatiebronnen	pg. 8

Aanleiding

De aanleiding om dit advies over bijen en overige bestuivende insecten tot stand te brengen was het verzoek van de wethouder duurzaamheid, binnenstad en buitenruimte, Alexandra van Huffelen. Dit verzoek deed zij namens het college van Burgemeester en Wethouders van Rotterdam (verder te noemen 'het college'). In dit advies probeert de Adviescommissie Dierenwelzijn en Stadsnatuur (verder te noemen 'de adviescommissie' of 'de commissie') een antwoord te geven op de volgende vraag:

“Hoe kan de stad Rotterdam een bijdrage leveren aan de randvoorwaarden voor betere leefomstandigheden voor bijen?”

Algemene probleemanalyse

Bijen, solitaire bijen, hommels, vlinders en andere insecten bestuiven planten, waaronder onze voedselgewassen. Deze dieren vervullen daarmee een essentiële rol in onze voedselketen en zijn dus maatschappelijk van groot belang. In het scala aan bestuivende insecten neemt de honingbij (*Apis mellifera*) een bijzondere plek in, omdat deze soort door de mens wordt gehouden.

Naast het bestuiven van planten en gewassen dragen bijen en andere bestuivers ook in hoge mate bij aan de biodiversiteit. Insecten staan garant voor ongeveer 80% van de bestuiving van wilde planten! En insecten zijn de soortenrijkste groep binnen het dierenrijk.

Van alle Nederlandse wilde bijensoorten heeft 56% een bedreigde status. De conclusie is dus dat het niet goed gaat met de bijen in Nederland. De sterfte van bijen en de teruggang van insecten in het algemeen heeft zijn weerslag op het totale ecosysteem. Voor alle insecten geldt dat het verminderde aanbod van bloemrijke graslanden en bermen (noodzakelijk voor voedsel en voortplanting) de hoofdoorzaak zijn van hun teruggang.

Honingbij

Bijen vormen in Nederland een grote groep van circa 340 soorten (ook hommels zijn strikt genomen bijen). De bekendste vertegenwoordiger van al deze soorten is de honingbij. Deze is kolonievormend en wordt al eeuwen gecultiveerd door de mens.

De honingbij is eigenlijk een 'sociale' uitzondering op de bijenregel want 'gewone bijen' leven solitair. Het zoeken naar voedsel, het maken van nesten en het verzorgen van broed vindt bij veel wilde solitaire bijen niet gezamenlijk plaats maar individueel.

Bijensterfte

Het menu voor bijen is nectar en stuifmeel. Dit voedsel neemt in kwaliteit en kwantiteit steeds verder af als gevolg van monoculturen, minder soortenrijke beplanting en de toenemende verstedelijking. Dit stelt de gezondheid en het uithoudingsvermogen van de bij fors op de proef. Deze verschraving van het voedselaanbod leidt tot verminderde vitaliteit van de bijen. Dit kan leiden tot sterfte onder de bijenvolken.

De gezondheid van bijen wordt ook bedreigd door parasieten en infectieziekten. De oorzaak hiervoor wordt gezocht in de afname van de biodiversiteit en de vermindering van een gevarieerd voedsel-aanbod. De enorme teruggang van de bloemrijkdom in de natuur speelt hierbij een hoofdrol.

In de afgelopen jaren treedt er een onrustbarende bijensterfte in Nederland op. Er zijn drie hoofdoorzaken bekend waarvan men het sterke vermoeden heeft dat ze bijdragen aan deze bijensterfte:

- 1) Pesticiden: een groep bestrijdingsmiddelen die erg giftig is voor bijen.
- 2) Ziekteverwekkers: parasieten, virussen en bacteriën.
- 3) Onvoldoende of eenzijdig voedsel. Naast nectar (honing) als energiebron heeft een bij ook stuifmeel nodig.

Buiten deze drie hoofdoorzaken worden ook GSM-straling en het gebruik van andere bestrijdingsmiddelen als mogelijke redenen genoemd.

Overige insecten

Ook voor andere insecten geldt dat het verminderde aanbod van bloemrijk grasland (nodig voor voedsel, voortplanting, ei-afzetting dagvlinders etc.) de laatste tientallen jaren zorgt een gestage achteruitgang van het aantal soorten. Dit geldt voor de stad maar misschien nog wel meer voor het buitengebied, waar de biodiversiteit relatief rijker was, maar ook groter klappen kreeg.

Omdat insecten belangrijk zijn als bestuiver van planten, maar ook als voedselbron voor allerlei andere diersoorten, tast hun teruggang de kern van het ecologische systeem aan. Zeker in de stedelijke omgeving waar de levensomstandigheden voor veel insectensoorten soms sterk beperkt worden door het gebrek aan natuurrijk groen, is dit een punt van zorg. Door het bevorderen van een gevarieerde, bij voorkeur natuurlijke groene omgeving kan een stad hier zelf veel aan bijdragen.

Advies ten aanzien van het bijen- en insectenbeleid

Samenvatting

De adviescommissie adviseert het college het volgende:

- **Ontwikkel een insect- en bijvriendelijk beleid ten aanzien van beheer en inrichting van de buitenruimte. De nadruk zou hierbij moeten liggen op het bevorderen van bloemrijke graslanden en bermen. Dit kan ondermeer door de toepassing van het juiste maaibeheer. Zorg daarnaast voor een hoogwaardig systeem van ecologische verbindingen in de stad.**
- **Ontwerp een integraal insect- en bijvriendelijk beplantingsplan voor de stad.**
- **Ondersteun en faciliteer imkers en imkerverenigingen.**
- **In de APV van de gemeente Rotterdam zijn geen specifieke bepalingen opgenomen over het houden van bijen. De adviescommissie ondersteunt dit. Indien de gemeente het houden van bijen in de toekomst toch zou willen reguleren, dan adviseert de adviescommissie om een zogenaamde 'imkertoets' toe te passen.**
- **Bevorder en versterk het geven van educatie en voorlichting over bijen en andere bestuivende insecten en hun functie in de natuur. Sluit aan bij 'Het Jaar van de Bij', o.a. door het organiseren van een stedelijk 'bijensymposium'.**
- **De commissie adviseert om beleid ten aanzien van bestuivende insecten te ontwikkelen in samenwerking met gemeentelijke diensten, waterschappen, imkers en bureau Stadsnatuur.**
- **Leg bij dit alles waar mogelijk een relatie met stadslandbouw. Laat de diverse partijen die hiermee actief zijn, samen zoeken naar insectenvriendelijke teelten en werkwijzen.**

Achtergrond van het advies

De adviescommissie concludeert de noodzaak van bovengenoemde maatregelen uit het feit dat:

- het in Nederland niet goed gaat met de bijen en andere bestuivende insecten; ¹
- ook in steden veel kan worden gedaan voor het welzijn van bestuivende insecten; ²
- het houden van honingbijen door imkers (in de meeste gevallen) een hobby is met een groot maatschappelijk en economisch nut;
- er de laatste jaren een stijging te zien is van het aantal mensen dat de opleiding tot imker volgt, waardoor er meer vraag is naar locaties om bijenkasten te mogen plaatsen;
- de regelgeving in sommige gevallen belemmerend werkt voor mensen die bijen willen houden.

¹ Beschreven in meerdere rapporten van Wageningen Universiteit, die te vinden zijn op www.bij1.info.

² Een aantal stadsbesturen laat zien dat het zeer goed mogelijk is om op bijen gericht beleid te ontwikkelen. Voorbeelden hiervan zijn Amsterdam, Parijs en Berlijn.

De adviescommissie komt tot de conclusie dat de gemeente Rotterdam een belangrijke bijdrage kan leveren aan het bevorderen van gunstiger leefomstandigheden voor bijen en andere bestuivende insecten. Dit kan ondermeer door het beleid ten aanzien van bijen en andere bestuivende insecten een integraal onderdeel te laten worden van het groenbeleid van de stad. Ook educatie en voorlichting zijn van belang, evenals aansluiting bij andere actuele thema's.

Uitwerking

Ter ondersteuning van dit voorgestelde beleid komt de adviescommissie tot de volgende uitgewerkte adviezen:

1. Buitenruimte

1.1 Groene verbindingen

Het beheer van de Rotterdamse buitenruimte kan zowel binnen- als buitenstedelijk op bestuivende insecten worden aangepast. Dit kan door meer plaats te maken voor beplanting, bloemenlinten en bermen die kunnen worden aangemerkt als 'nectar- en stuifmeelsnelwegen'. Ook de aanleg van speciale 'bijenlinten' in de stad is een optie. De commissie adviseert dit aspect van groen-verbindingen ook mee te nemen in de discussie over de zgn. 'ecologische routes' in de stad. Binnenkort zal de adviescommissie hierover richting college een advies uitbrengen.

1.2 Beplantingsplan

De commissie adviseert rekening te houden met de behoeften van bestuivende insecten bij de assortimentskeuze van beplanting voor het openbaar groen. Vooral voor bijen geldt dat er tijdens het gehele vliegseizoen voldoende aanbod van nectar en stuifmeel moet zijn. Dat betekent dat er bij de inrichting van de buitenruimte ruim voldoende planten aangebracht dienen te worden die een specifieke meerwaarde hebben voor honingbijen. Dit geldt ook voor vlinders, wilde bijen en veel andere insectensoorten. Voor veel insecten is een rijke plantenwereld bovendien van belang voor de voortplanting. Veel vlindersoorten bijvoorbeeld hebben specifieke plantensoorten nodig als voedselplant voor hun rupsen. Een integraal beplantingsplan voor de stad kan voorzien in een dergelijke diversiteit van dracht- en voedselplanten. Drachtplanten, die gespreid over het hele jaar bloeien zijn vooral voor de honingbij van groot belang. Een honingbijenvolk heeft per jaar 35 kg stuifmeel en 50 kilo honing nodig. Dit voedsel moet het hele seizoen beschikbaar zijn. Een belangrijk gegeven hierbij is de actieradius van de honingbij. Die bedraagt ca. 3 kilometer, waarbij rivieren of brede watergangen altijd een natuurlijke barrière vormen. Ook stelt de adviescommissie voor binnen dit integrale beplantingsplan met name aandacht te besteden aan het beheer van wegbermen. Door een beleid van verschraving, d.w.z. het maaien en afvoeren van het bermmaaisel zonder bemesting, treedt minder vergrassing op en ontstaan meer kansen voor bloemen. Wel is het dan belangrijk om gefaseerd te maaien (dat wil zeggen dat er altijd delen blijven staan) om de overlevingskans van bijvoorbeeld rupsen te vergroten.

1.3 Stadslandbouw

Stadslandbouw, zeker als deze gestoeld is op ecologische principes, kan sterk verrijkend zijn voor de insectenwereld in de stad. Dergelijke groene plekken in of aan de rand van de stad zorgen voor een voedselbron in de vorm van nectar en stuifmeel. Anderzijds zijn voor veel gewassen bestuivers nodig, dus het is ook in het voordeel van de 'stadsboer' dat er veel bijen, hommels en sluipwespen rond zijn gewassen voorkomen. Natuurlijk trekt het ook schadelijke soorten aan maar een goede biologische tuinder weet hier wel (milieuvriendelijke) oplossingen voor. Daarnaast is een ecologische tuinderij natuurlijk een prima plek voor een bijenstand.

1.4 Zaaien

De commissie adviseert het college om gemeentelijke groenbeheerders, waterschappen en maatschappelijke organisaties aan te moedigen om waar dan verantwoord kan, bermen en (tijdelijk) braakliggende terreinen in te zaaien met inheemse (!) bloemenmengsels. Dit geeft een grote meerwaarde voor bestuivende insecten. Naast honingbijen reageren in het bijzonder wilde bijen en vlinders hier goed op. Een actie als 'Rotterdam fleurt op!' is een goed voorbeeld van een dergelijke actie.

De commissie wijst er echter met nadruk op dat uitzaaien niet moet leiden tot het ongebreideld rondstrooien van allerlei bloemenzaden. Dit leidt snel tot het ondoordacht uitzaaien van allerlei plantensoorten die niet in onze regio of niet in het betreffende biotoop thuishoren. Deze floraverversing kan men tegengaan door uitzaaiprojecten met beleid en met ondersteuning van deskundigen uit te voeren.

1.5 Samenwerking

De commissie adviseert om blijvend een vooruitstrevend beleid ten aanzien van bestuivende insecten te ontwikkelen in samenwerking met gemeentelijke diensten, waterschappen, imkers en bureau Stadsnatuur. Deze partijen zouden hiervoor regelmatig om de tafel moeten zitten, om deskundigheid uit te wisselen, goede afspraken te maken over maatregelen en de resultaten van het beleid te monitoren. Voor het buitenstedelijk groen kan de gemeente contact zoeken met diverse terreinbeherende organisaties, zoals recreatieschappen, het Zuid-Hollands Landschap, Natuur-monumenten en Staatsbosbeheer.

1.6 Een stedelijk bijennetwerk

De commissie adviseert het college het gemeentelijk beleid te richten op de totstandkoming van een netwerk van bijenstanden op een onderlinge afstand van maximaal vijf tot zes kilometer.³ De gemeentelijke regelgeving kan hierop worden aangepast (zie: Regelgeving).

De adviescommissie stelt voor in overleg met imkers en imkerverenigingen op zoek te gaan naar geschikte locaties. Het zou mooi zijn als deze terreinen van gemeentewege vervolgens om niet of tegen een geringe bijdrage beschikbaar kunnen komen.

Hierbij constateert de adviescommissie dat er veel plekken geschikt zijn (te maken) voor het houden van bijen, in privé- of openbaar groen, maar ook bijvoorbeeld op daken. Zo heeft het dak van Het Schieblock in het stadscentrum binnenkort een bijenstand waar honingbijen zullen worden gehouden.

2. Onkruidbestrijding

Het advies van de commissie is om bij het stedelijke groenbeheer uit te gaan van een gezond ecosysteem. Een gezond ecosysteem houdt in dat hieraan geen schadelijke (chemische) stoffen worden toegevoegd. Voor de toepassing van giftige gewasbeschermingsmiddelen (zoals Imidacloprid en andere neonicotinoïden) geldt dat wetenschappelijk is aangetoond dat deze vermoedelijk zeer schadelijk zijn voor bijen. Al in kleine hoeveelheden kunnen deze stoffen bijen verzwakken en vatbaarder maken voor ziekteverwekkers.

De adviescommissie spoort het college aan om op Rotterdamse bodem te stoppen met het gebruik van chemische middelen voor onkruidbestrijding zoals Round-Up en neonicotinoïden. Tevens zou het college een zelfde standpunt kunnen bepleiten bij collega-gemeenten en terreinbeherende organisaties waar de gemeente direct bij is betrokken.

3. Regelgeving

3.1 De APV

In de APV van de gemeente Rotterdam zijn geen specifieke bepalingen opgenomen over het houden van bijen. In de APV staat alleen een algemeen artikel over het houden van 'hinderlijke of schadelijke' dieren (APV art. 2.4.11). De adviescommissie ondersteunt dit

³ Een locatie voor een bijenstand of bijenstal moet voldoen aan de volgende eisen: beschutting bieden tegen felle zon en harde wind; een aantal meters vrije aanvliegruimte; niet vandalismegevoelig zijn.

uitgangspunt om het houden van bijen niet via de APV te reguleren. Indien de gemeente dat in de toekomst toch zou willen - waardoor de mogelijkheden om bijen in de stad te houden zouden worden ingeperkt - dan adviseert de adviescommissie om een zogenaamde 'imkertoeft' toe te passen.

Dit houdt in dat een hiertoe specifiek aangewezen en gekwalificeerde imker of groep imkers een al dan niet bindend advies afgeeft over het verlenen van een ontheffing voor het houden van honingbijen. Als volgens een dergelijke toets een aangewezen locatie geschikt wordt geacht, qua dracht en veiligheid, dan pas kan de aanvrager voor een eventuele ontheffing in aanmerking komen.

Via een dergelijke 'imkertoeft' is een eventuele regulering via de APV op een verantwoorde manier handhaafbaar. Het gaat hier om zaken als de afstand tussen de bijenkast of bijenstand van de openbare weg of overdag bewoonde gebouwen. Het advies is om deze 'imkertoeft' in het geval van invoering verder uit te werken in overleg met imkerverenigingen zoals het Ambrosiusgilde.

3.2 Daken

Op daken in de stad is de plaatsing van bijstanden onder gunstige omstandigheden een reële optie. De adviescommissie constateert dat de regelgeving ten aanzien van de toegankelijkheid van daken en de veiligheid voor imkers hierbij in de praktijk een belemmerende factor kan zijn. Zij stelt voor met de betrokken instanties, als brandweer en 'bouwtoezicht' nadere afspraken te maken over het houden van bijen op de Rotterdamse daken. Dit zonder afbreuk te doen aan de belangrijke rol die zij spelen bij de naleving van de regelingen rond de brand- en bouwveiligheid. Wellicht is zo meer mogelijk dan men nu denkt.

Het advies van de commissie is om hierbij de imkerverenigingen zoals het Rotterdamse Ambrosius-gilde, de landelijke Nederlandse Bijenhouders Vereniging en bureau Stadsnatuur als gesprekspartner aan tafel te nodigen.

3.3 Volkstuinen

In het huishoudelijk reglement van de Rotterdamse Bond van Volkstuinders (RBvV), de huurder van de Rotterdamse volkstuinen, staat vermeld dat leden die op de tuin bijen willen houden, lid dienen te zijn of te worden van een bijenhoudersvereniging en zich moeten houden aan de daarvoor gestelde of te stellen voorschriften. De adviescommissie vindt deze bepaling een goed uitgangspunt.

In het geval er op een van de Rotterdamse volkstuincomplexen toch beperkende regels bestaan of worden ingesteld ten aanzien van het houden van bijen, adviseert de commissie op volkstuinen de eerder genoemde 'imkertoeft' in te voeren. De commissie adviseert dat de gemeente als verhuurder van de volkstuincomplexen hierover dan in gesprek gaat met de RBvV.

4. Zwermmeldpunt

Volgens de adviescommissie is ook het zogenaamd zwermen van honingbijen een punt van aandacht. De commissie adviseert daarom de zwermanpak duidelijker en beter te organiseren, voor zowel de burger als de (gemeentelijke) hulpdiensten. In de praktijk schakelt de burger vaak in eerste instantie de brandweer of andere hulpdiensten in, terwijl dit niet echt nodig is. Immers een goede imker kan snel en effectief met bijenzwermen omgaan, omdat het zijn vak is.

De commissie ziet graag het instellen een centraal stedelijk 'zwermmeldpunt' bij de Dieren-bescherming, bijvoorbeeld via het nieuwe meldnummer 144 'Red een dier'. De Dierenbescherming kan dan met imkerorganisaties/-verenigingen verdere afspraken maken over een deskundige en inzet bij overlastgevend zwermen van honingbijen. De gemeente kan het onderwerp 'zwermmeldpunt' meenemen in de afspraken die de Dierenbescherming maakt met de gemeente over de opvang van (zwervend aangetroffen) dieren.

5. Voorlichting en educatie

5.1 Jaar van de bij

De commissie adviseert het college om aan te sluiten bij de landelijke campagne 'Het Jaar van de Bij' in 2012. Deze campagne wordt georganiseerd door de Nederlandse Bijenhouders Vereniging en heeft ondertussen een groot aantal partners. Het is wellicht een goed idee om in het kader van 'Het Jaar van de Bij' een aantal speciale activiteiten te ontplooiën, zoals een 'bijensymposium'.

5.2 Voorlichtingsmateriaal en campagnes

Voorlichtingsmateriaal over bijen en andere bestuivende insecten is uiterst belangrijk.⁴ De commissie adviseert het college om meer voorlichtingsmateriaal over bijen en andere bestuivende insecten te ontwikkelen. Deze moet gericht op de bewoners van de stad. Hierbij kan de deskundigheid van zowel de imkerverenigingen zoals het Ambrosiusgilde als de Centra voor Natuur- en Milieueducatie en het bureau Stadsnatuur goed van pas komen. Advies van de commissie is tevens om richting particulieren (bewoners, tuinders, ondernemers) voorlichting te geven over welke planten bijdragen aan een gezonde bijenstand in de stad. Een campagne als 'Rotterdam Fleurt Op!' en de 'Milieuvriendelijkste tuin van Rotterdam' zijn campagnes die hier al een bijdrage aan leveren.

5.3 Educatie

De gemeentelijke Centra voor Natuur- en Milieueducatie bieden al sinds jaar en dag speciale natuurlessen aan over insecten en bijen ten behoeve van het basisonderwijs. In de bijenles vormt echte bijenkast met levende bijen een centraal onderdeel. De commissie adviseert het college deze NME-lessen in stand te houden en uit te breiden naar het Voortgezet Onderwijs.

Educatieve projecten, zoals 'Natuur in Kaart', waarbij burgers de natuur inventariseren, zou men nieuw leven kunnen inblazen door deze specifiek te richten op vlinders, hommels en bijen.

Daarnaast kan het geven van natuurcursussen door natuurclubs over bijvoorbeeld vlinders of natuurvriendelijk tuinieren in de stad worden gepromoot. Hierbij kan worden aangehaakt aan het landelijke initiatief 'Tuinreservaten'.

5.4 Stadsimkercursus

Goed opgeleide imkers zijn de basis voor een gezonde bijenhouderij. Zeker in een drukke stad als Rotterdam zijn goed opgeleide imkers een pre. De adviescommissie adviseert een aantal het (laten) ontwikkelen van zgn. stadsimkercursussen in samenwerking met imkerverenigingen. In deze cursussen leren geïnteresseerde burgers hoe je bijenvolkeren op een goede manier kunt houden. De commissie adviseert in deze cursussen behalve imkeren ook een component in te bouwen die zich richt op voorlichting aan de stadsbewoners over het houden van bijen in de stad.

Hebben de maatregelen effect?

De commissie constateert dat er onder de wetenschappers nog geen consensus is over de oorzaak van de wereldwijde bijensterfte. Daardoor is niet met zekerheid te zeggen of de te nemen maatregelen sterfte van bestuivende insecten en bijen in het bijzonder in Rotterdam kan tegengaan. Maar, zo stelt de commissie in dit advies, een goed beleid gericht op bijen en andere bestuivende insecten, draagt zeker bij aan een gezonde omgeving voor al deze insecten en draagt op die manier zeer waarschijnlijk bij aan het welzijn van alle insecten, inclusief de honingbij.

De commissie constateert tevens dat het stedelijk gebied vaak een grotere diversiteit in flora aan bijen te bieden heeft dan sommige buitengebieden. Het verder uitbouwen van deze (bio)diversiteit komt ook de insectenwereld ten goede en heeft vrijwel zeker ook een

⁴ Veel mensen hebben angst voor bijen. Meestal ten onrechte. Bijen hebben geen interesse in mensen. Ze reageren alleen agressief als ze zich bedreigd voelen door wilde bewegingen of sterke geur van zweet, parfum of alcohol. Een desondanks toch opgelopen bijensteek is hooguit korte tijd wat hinderlijk en slechts in zeer incidentele gevallen bedreigend voor de gezondheid. Door goede voorlichting kan deze angst worden vermindert.

positieve werking op de weerstand tegen ziekten en plagen, die voor de honingbij in de huidige tijd essentieel is.

Praktische informatiebronnen voor uitvoering van dit advies

Onderstaande documenten zijn online beschikbaar:

- 1) [Betekenis van het Openbaar groen voor bijen. Notitie over de toepassing van stuifmeel- en nectar leverende planten in het openbaar groen ten behoeve van bijen.](#) Alterra Wageningen UR 2009.
- 2) [Biodiversiteit in tuin en plantsoen.](#) Marco Hoffman 2010.
- 3) [Deltaplan 'Duurzame en vitale bijenhouderij in Nederland'](#) Nederlandse Bijenhouders Vereniging 2009.
- 4 <http://bureaustadsnatuur.nl/bijen.htm> Notitie over wilde bijen op groene daken van bureau Stadsnatuur.
- 5) <http://www.groeneruimte.nl/nieuws/artikel.html?id=136636&b=qr120330> Artikel over neonicotinoïden en de teruggang van de bijenstand.

Enkele websites

www.ambrosiusgilde.nl
www.wildebijen.nl
www.bijenhelpdesk.nl
www.bijenhouders.nl

www.bij1.info
www.bureaustadsnatuur.nl
http://amsterdamsehonig.nl/?page_id=142

www.jaarvandebij.nl